

УДК 82-225:821.161.2.09 (092)

Лисак В.С.

ГУМОР І САТИРА У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ЧАПЛЕНКА (на матеріалі повісті «Сумна доля добродія Безорудька»)

Стаття присвячена дослідженню своєрідності гумору й сатири в повісті В. Чапленка «Сумна доля добродія Безорудька». Увага зосереджується на висвітленні ролі засобів комічного зображення – гумору, сатири й іронії – у моделюванні образів та у творенні комічних ситуацій у творі.

Ключові слова: сатиричні жанри, сатирична повість, гумор, сатира, іронія, епіграма.

Сатирично-гумористичний жанр займає одне з помітних місць у літературі української діаспори й відзначається певним розмаїттям. Так, І. Качуровський виділяє щонайменше дванадцять жанрів української екзильної гумористики: «комедія, скетч, пародія літературна, пародійна містифікація, пародійний парафраз, фейлетон газетний, радіофейлетон, оповідання й новела, сатирична поема, сатирична повість, епіграма-шпигачка, віршована гумореска та поетичний жарт» [3, с. 152].

Ці та інші жанри гумору широко представлені у творчості таких знаних майстрів гумору, сатири й іронії діаспори, як С. Фодчук, Міра Гармаш, Зоя Когут, Остап Зірчастий (Д. Нитченко), Е. Козак, М. Понеділок, Г. Черінь, Walter Cap та багато інших.

Гумор і сатира є невід'ємною складовою творчості прозаїка, драматурга, мовознавця, літературознавця і публіциста Василя Чапленка, який залишив помітний, багатогранний слід в українській літературі й науці ХХ ст., хоча залишається малознаним на батьківщині. У творчому арсеналі митця знаходимо сатиричні оповідання й повісті, сатиричну поему «Їсько Гава», а також численні памфлети, фейлетони, епіграми та дружні шаржі.

Мета статті: проаналізувати особливості гумору й сатири у творчості В. Чапленка (на матеріалі повісті «Сумна доля добродія Безорудька» (Нью-Йорк, 1975), розкрити специфіку творення комічних сцен та епізодів.

Визнаючи гумор та сатиру одним із домінуючих компонентів образного мислення Василя Чапленка варто наголосити на їх виразному соціальному характері. Тобто гумористично-сатирична творчість письменника мала переважно політичне та почасти антиклерикальне забарвлення. Підкреслимо й те, що великого значення автор надавав сатирі як особливому способу відображення дійсності, який полягає у викритті

соціально шкідливих явищ, що стоять на заваді суспільного розвитку й деформують особистість. На цьому чітко наголосив і сам В. Чапленко у своєму творі «Сумна доля добродія Безорудька» устами його головного героя. *«Об'єктом сатири, – на думку Тимоша Безорудька, – не можуть переслідувані, вони швидше викликають жаль, – сатира – це жанр, скерований проти сильних злочинців, сатира – це відвага й ризик»* [6, с. 212].

«Сумна доля добродія Безорудька» – сатирична повість, психологічним поштовхом до написання якої став прикрий випадок з життя автора в Нью-Йорку. Якось В. Чапленко, після дворічної відсутності в місті, зайшов до української книгарні, у якій постійно купував книги. Та цього разу продавець замість того, щоб привітатися, показав письменнику на двері, промовивши: *«Ви кажете, що людина походить від мавпи... Досить вас хрущових!»* [6, с. 3]. Під «хрущовими», у даному випадку, маються на увазі люди наукового світогляду, які ставили під сумнів існування Бога. За словами В. Чапленка, цей випадок був для нього лише останньою краплею, що переповнила чашу його терпіння в тій «задушливій клерикальній атмосфері» [6, с. 4], у якій він опинився. З точки зору митця, українські клерикали перешкоджали письменникам та науковцям у трактуванні не лише релігійних проблем, а й питань гуманістичного світогляду взагалі й у змалюванні різних життєвих явищ та історичних процесів. Однак, слід наголосити на тому, що в повісті «Сумна доля добродія Безорудька» крім антиклерикального, чітко простежується й політичний характер. «Оця моя повість, – зауважує В. Чапленко, – це вже мій протест у белетристичній формі. Але він скерований [...] не тільки проти емігрантського ідеологічного насильства, а й проти ще страшнішого (бо озброєного поліційною силою) більшовицького марксизму-ленінізму, який сковує творчі спроможності нашого народу на Україні» [6, с. 4].

Повість «Сумна доля добродія Безорудька» порушує одну з актуальних тогочасних проблем життя української еміграції – проблему утиску людини на релігійному ґрунті. Головний герой повісті – письменник-емігрант Тиміш Безорудько, що, як і багато наших співвітчизників, приїхав до Нью-Йорку в пошуках вільних умов для творчості, натомість опинився в замкнутому трикутнику, утвореного з трьох небезпек. Першу небезпеку становило українське клерикальне середовище, у якому не було місця для Тимоша, людини з науковим світоглядом. Друга небезпека – загроза з боку наснаженої церковним фанатизмом дружини Безорудька Ірини, яка врешті покинула його. Третю небезпеку становив московський імперіалізм, який і вигнав нашого героя на чужину й там не давав йому спокою. Підкреслимо й те, що автор свідомо обрав для свого героя прізвище «Безорудько», який хоч і був

сміливий у своїх думках та писаннях, проте «навкулачки битися не вмів». Тож, Василь Чапленко використав усю повноту засобів комічного зображення для викриття негативних явищ з життя української інтелігенції (зокрема клерикальної) на чужині.

У сатиричній тональності поданий уже початок твору, коли «побожний український книгар Теофіль (Боголюб) Передерій» здійснив «справжній хрестоносний учинок» [6, с. 5] – вигнав «жахливого безвірника» Тимоша Безорудька зі своєї книгарні.

Образ книгаря змодельовано за допомогою іронії й сатири. Сатирично-іронічна семантика образу формується, головним чином, через розкриття суджень Теофіля. Так, на думку Передерія, Тиміш Безорудько сам винен у своєму скрутному становищі, причиною якого є його безвірництво. За словами книгаря, якби Тиміш «не був безбожник, то працював би в якійсь українській установі...», а не «посудомийником у жидівських харчівнях Подолу міста» [6, с. 7]. Комізм зображеної ситуації, іронічно-сатиричний пафос образу поглиблюється розкриттям емоційного стану героя після такого «побожного вчинку». Він був настільки роздратований безвірництвом Безорудька, що обурення з приводу цього *«заблищало в його не можна сказати щоб по-християнському добрих сіреньких очицях. Цеє обурення кипіло й у всій його кругленькій постаті, а з його чубка-йоржика над вузьким лобиком»* [6, с. 7], бо ж собі в збиток. Як бачимо, тут для мови гумориста характерне особливе емоційно-експресивне навантаження, яке досягається шляхом використання зменшувально-пестливих форм у відтворенні «видимої мови» почуття. А далі автор розкриває читачеві ставлення Теофіля до християнства, яке, на його думку, має бути таким, щоб не заважало в торгівлі, де, як відомо, *«не можна любити ближнього так, як у святому письмі сказано»*[6, с. 9]. Комічно-іронічний зміст змодельованої ситуації увиразнюється й через відтворення дискусії Теофіля зі свідком вигнання Безорудька – Василем Кудлаєм, образ якого також подано в легкому іронічно-гумористичному ключі. Він хоч і був «новий емігрант», але *«не такий чортяка, як Безорудько»*, й *«зголоднівши під більшовиками на слово боже, він став у вільному світі якнайщирішим цього «слова» шанувальником та послідовником, а з Біблією так ніколи й не розлучався»*[6, с. 7-8]. Так, на глибоке переконання Кудлая, Теофілю не варто було виганяти українського письменника зі своєї книгарні, а спробувати переконати за допомогою Біблії, яку він раптово вихопив з-під лівої пахви з таким рухом, *«з яким, мабуть, біблійні пророки під час пророкування підносили патериці»*, а потім *«потряс нею в повітрі як зброєю»*, промовляючи при цьому: *«Оце наша зброя проти безвірництва. А вигонити не слід було»*[6, с. 10]. Теофіль

навпаки ж вважав що з «хрущовими» варто поводитися так, як вони з християнами. Не переконали його й аргументи Василя Кудлая стосовно того, що Дарвін не був безвірником, а в його кабінеті було багато картин на релігійну тематику.

Однак Василь Кудлай не був таким безгрішним, як може здатися на перший погляд. Це виявляється вже під час його місіонерської проповіді в Томпкінському сквері. Підкреслимо, що і сама ситуація, і герой у ній замальовані із застосуванням цілої палітри гумористичних прийомів, зокрема іронії та сатири: *«Проповідник – це був, як усяке, мабуть легко здогадається, Василь Кудлай [...], чоловіча, що живцем ліз на небо, до Бога, а його проповідь на драбині скидалася трохи чи не на євангельську проповідь на горі»* [6, с. 50]. А сам він *«кричав, гримав, картав, аж захлинався»*, малюючи слухачам перспективу Страшного суду. Та коли слухачам стає нецікаво слухати проповідника, він, щоб зацікавити їх, розповідає про великого грішника, який заперечував, *«що людину створив Бог, Адама – з глини, а Єву – з його ребра»*, якому *«земне ймення Безорудько, а пекельне Азазель»* [6, с. 53]. Як бачимо, тут автор акцентує на негативних схильностях Кудлая, які виявляються в його прагненні самоствердитися за рахунок приниження інших людей.

У контексті сатиричної рецепції образу виразнюються й такі негативні риси героя, як лицемірство та пустослів'я. Яскравим прикладом цього є його відносини з Одаркою Зозулястою, з якою він довгий час жив як із жінкою, обіцяв одружитися, а потім відмовився, оскільки, на його думку, *«приліпитися до жінки можна й без шлюбу»* [6, с. 139]. Парадоксальним є той факт, що для свого виправдання перед пастором Корчаком Василь використовує ту ж таки Біблію: *«Якщо взяти святе письмо в повному обсязі... І Старий Заповіт, а не тільки Євангелію, то можна знайти виправдання для всякого кохання. От, наприклад, пророк і цар Давид відібрав жінку в свого друга – Вірсавію. Побачив її голою як вона купалася – і взяв її...»* [6, с. 140].

Уже сама ситуація, коли Одарка шантажем примушує Василя одружитися, викликає в читача сміх. А йому нічого іншого й не залишалося, адже вона знала про його більшовицьке минуле, про те, що він розкуркулював краян, без жалю викидаючи дітей на мороз. Тож можемо зробити висновок, що проповідницька діяльність Василя Кудлая – це лише один із способів замаскувати минуле й спокутувати гріх.

Не менш цікавим у творі є й образ іншого священнослужителя – його високопреосвященства архиєпископа Рафаїла. У творенні цього образу автор застосовує принцип контрасту: *«З нього був новітній православний єпископ,*

що не мав нічого спільного з тими патлатими й бородатими страховищами, якими були колись єпископи старого російського православ'я» [6, с. 80]. А для молодих черниць, відгороджених монастирськими мурами від світу, він був наче Бог – «величний, святий і гарний». Василь Чапленко порівнює архієпископа Рафаїла з Дон Жуаном, а його монастир з гаремом турецьких султанів, що лише підсилює сатиричні конотації образу. Час від часу, відповідно до свого настрою чи уподобання, архієпископ обирає для себе котрусь із черниць. Досить схоже трактування образу монаха знаходимо в поемі В. Самійленка *«Спритний ченчик»*. Головний герой поеми – монах на ймення Дон Хуан, подібно до Рафаїла, теж користувався широкою популярністю серед жіноцтва, яке *«...з сел окільних/ До Хуана поспішало»*[5, с. 189]. В основному це були «безплідні» жінки «що просили в бога діток», а отець Хуан, щоб допомогти бідолашним у їх біді щедро *«творив молитву/ Й цілий ряд маніпуляцій»*, унаслідок яких *«За три чверті року жінка/ Вже й дитину породила»*:

*А що все те від молитви,
То знаки були нехибні,
Бо родилися тут діти
До Хуана всі подібні [5, с. 189].*

В. Самійленко в поемі викриває антигуманність і цинізм, які незрідка панували в клерикальному соціумі. Це саме показує і В. Чапленко на прикладі стосунків Рафаїла з молодою черничкою Варварою. Так, уже під час першої розмови владики з дівчиною стає зрозуміло, наскільки духовно убогою є ця людина, адже їх розмова була для нього лише *«остаточним оглядом «об'єкта», щоб було цілком ясно, чи варто біля цього нового кохання заходжуватись»* [6, с. 85]. Здобувши згоду *«нової Христової і його нареченої»*, Рафаїл дедалі частіше став залишатися на ніч у монастирі.

Сатирико-гумористича рецепція образу архієпископа змінюється в міру сприйняття його Варварою. Так, якщо раніше він для неї був одним із тих святих, які жили на високих хмарах разом із самим Богом Саваофом, *«з тим добрим, але суворим дідом, якого вона щодня бачила намальованим у монастирській церкві»*[...], то тепер, після того як він скидав із себе рясу, це був *«як і всякий, звичайний чоловік, у штаних та в самій сорочці, звичайно з розстібнутим коміром, немов би він разом із рясою скидав із себе й святість...»* [6, с. 168].

Автор з легким, доброзичливим гумором описує взаємини Рафаїла і Варвари, яка вже не боялася його, час від часу вередувала, *«не так легко підпускала його до себе»*. Найчастіше це траплялося тоді, коли він забував принести їй солодошів: *«Тоді вона починала бігати навколо столу, що стояв*

посеред кабінету, а він, його високопреосвященство, робився мов несамовитий, навіть черкався (хоч це й гріх) та ганявся за нею, як молодий хлопчак... А як така «комедія»... починалася тоді, коли він ще не встигав скинути ряс, а та ряс заваджала, плуталася між його ногами, то це її забавляло й смішило, хоч вона й розуміла, що сміятися з його високопреосвященства таки гріх. Тільки побачивши, що його високопреосвященство починав справді гніватися, задихавшись від такої біганини, вона давалася «спіймати» [6, с. 168]. Цей уступ художнього тексту не тільки окреслює «низовий» характер стосунків між архієпископом та черницею, а й водночас наголошує невідповідну санові поведінку персонажа. Тут чітко простежується контраст між його релігійним статусом і досить непристойною та брутальною дійсністю.

Особливо помітним це стає тоді, коли Варвара завагітніла від священика. Та замість того, щоб підтримати коханку у важку хвилину, він покинув її, виїхавши до Європи. Підкреслимо, що в цьому випадку повістяр віддає перевагу гостро сатиричним засобам у змалюванні архієпископа. Так, В. Чапленко асоціює його з мусульманським Алі-ханом, який «давав перепустки в небесний рай, хоч сам ще на землі раював, живши по різних європах в оточенні земних гурій на гроші своїх правовірних послідовників, суданських злидарів, які часто з голоду гинуть» [6, с. 175]. Не з'явився «його високопреосвященство» у монастирі й після народження дитини, яку нашвидкуруч охрестили в монастирському підвалі і тієї ж митті убили ті ж таки священнослужителі, а опісля молились Всевишньому щоб «послав цю безгрішну і вже охрещену душечку до раю» [6, с. 174].

На підтвердження того, що таке явище було досить поширене в монастирях, В. Чапленко посилається на «Споминки» А. Гончаренка, на сторінках яких знаходимо: «Петро Великий, скасувавши жіночий монастир, через вулицю від Лаври, плакав і дуже плакав, подивившись на незчисленну лічбу дитячих головок в підвалах, що ченці з черницями рождали байстрюків-дітей і вбивали їх» [2, с. 5].

Епік вибудував сюжет так, що згодом Варвара втікла з монастиря разом з молочарем Демком, а архієпископ, побоюючись, щоб той «не відбив йому, десь заскочивши, бебехів», найняв собі шофера-бодігарда, який би зміг його захистити від будь-яких «хуліганських нападів».

Подібне трактування образу священнослужителів знаходимо у творчості С. Руданського. Поет наголошував на тому, що служителям релігійного культу притаманні звичайні людські слабкості, які зривають машкару з їх святості та побожності. Зокрема, у співомовці «Сповідь» автор наголошує на любострасті й розбещеності попа, який «таїнство» сповіді

спрофанував на звичайнісінький флірт, аби домогтися прихильності славної молодички:

*Піп накрив і патрахильом,
Ніби сповідає,
А сам мало не прилипне,
Її промовляє:
«Чи не хтіла-б, молодичко,
Мене полюбити?
Буду за тя Христа-Бога
День і ніч молити!...» [4, с. 101-102].*

Як у співомовках С. Руданського, так і в повісті «Сумна доля добродія Безорудька» В. Чапленка духовенство постає не дуже чесним у своїх обов'язках перед Богом. На першому місці в священнослужителів суто буденні турботи, їхні зусилля спрямовані на те, щоб забезпечити собі безбідне й комфортне існування.

Змальовуючи життя і побут родини головного героя повісті – Тимоша Безорудька, В. Чапленко виявляє себе талановитим творцем комічних сцен та епізодів. Вони життєво і психологічно переконливі, але продиктовані логікою розвитку характерів персонажів. Спочатку союз Тимоша й Ірини Безорудьків виписаний автором у теплому гумористичному ключі, за співдії літературного фольклоризму: *«Вісім уже років як вони побралися – поєднали в своїм подружжі український Схід (він) та Захід (вона). А що дітей у них не було, то вони й переносили одне на одного всю повню своїх почуттів, жили, мовляв, як голубків пара...» [6, с. 20 – 21].* Єдине, що ставало на заваді їх сімейному щастю – це світогляд Тимоша, який слід класифікувати як позитивістський. Саме через нього в їх сім'ї виникало найбільше конфліктів, крізь призму яких автор розкриває такі аберації релігійного світогляду, як фанатизм й нетолерантність до інших релігій. Яскравим прикладом такого конфлікту може послужити психологічний «експеримент», який Тиміш влаштував для Ірини. Щоб дізнатися про ставлення дружини до інших релігій, він на місце ікони святої Сузанни, що висіла на стіні в їхній спальні, почепив «маленьку, пузатеньку» фігурку Будди. Неочікуваною для персонажа виявилася бурхлива реакція дружини на цей нехристиянський, та все ж таки релігійний символ.

Тут варто віддати належне автору, який, використовуючи всю палітру мовностилістичних прийомів, зумів удало передати всю гаму почуттів Ірини: *«Ірина, побачивши таке «блюзнірство», на смерть перелякалася, ударилася в сльози... ламала руки з розпуки, плювала на того чужого божка, а від нього, свого чоловіка, тікала, як від зачумленого...» [6, с. 23].* Як бачимо, у цьому

випадку В. Чапленко вдається до шаржування мови, завдяки чому й досягає комічного ефекту. У такий досить умовний спосіб передано розбіжність подружжя в сприйнятті одних і тих самих явищ. Так, якщо для Тимоша Безорудька пожертви на Греко-Католицьку Церкву були звичайним попівським здирством, то для його дружини це *«спасіння її душі та шлях до якогось посмертного раювання у якомусь там небі»* [6, с. 24]. Ірина – людина релігійного світобачення, яка перебуває в цілковитій залежності від громадських усталених форм життя. Саме тому вона так болісно переживає атеїстичні писання свого чоловіка, які фактично відділили їх від українського «католицько-православно-протестантського» суспільства. А Тимошеві ніяк невтямки як вона, людина з освітою, може вірити в усе це: *«Якби вона ще й ув оті іконки не вірила, – зітхнув Тиміш крадькома, – то була б уже зовсім бездоганна жінка!...»* [6, с. 26]. Зауважимо, що й для Ірини життя з Тимошем не було легким. Думка про те, що вона живе з безвірником, ніколи не полишала її. Проте й розлучитися з ним жінка не могла, бо за законами католицької церкви це заборонено.

Досить цікавим як у плані ефективності засобів гумору й сатири, так і в плані розкриття стосунків між Тимошем та Іриною є розділ повісті під назвою: «Чищення» лику святих з наказу найсвятішого отця папи римського». Причиною чергової сварки у родині Безорудьків стала одна дуже важлива для релігійного світу подія, про яку обоє довідалися з газети: *«Найсвятіший отець папа римський Йоан ХХІІІ скасував двісті католицьких святих»*[6, с. 121]. Сталося це внаслідок того, що ватиканські дослідники поставили під сумнів законність їх канонізації. Потрапила до цього списку й великомучениця Сузанна, яка, за словами тих же дослідників, була *«нерозкаяна грішниця»*, а святою стала завдяки підкупу. Комічно-сатиричний стиль сюжетної ситуації розкривається, головним чином, через реакцію на неї письменника Безорудька. Зміст прочитаного настільки вразив Тимоша, що він довгий час так *«реготався, аж сльози йому з очей виступили. Аж підскакував своєю довготелесою постаттю, так реготався та бив себе долонями по колінах, як у танці»*[6, с. 123]. Гострішими стають й нетолерантні судження головного героя, який принизливо висловлюється про священнослужителів: *«Це ж тільки уявити, що ті «непомильні» папи виробляють. Папа Пій ХІІ проголосив, що Богородиця не вмерла, а її живцем взято на небо [...], а цей Йоан ХХІІІ, утяв ще краще: сказав «місту й світові», що ті святі [...] зовсім не святі. А свята Сузанна була повія, і її за хабарі зробили святою! Чи не чудасія?»* [6, с. 123]. Він відкрито глузує з римських пап, називаючи їх «непомильними», «макаронниками», обґрунтовуючи це тим, що *«Ватикан – це італійський церковний центр, що*

визискує матеріально сотні мільйонів наївних вірян у всьому світі» [6, с. 123]. Разом з тим, на тлі цієї принизливої насмішки чітко простежується ставлення героя до релігії та комуністичної партії як формул розумового поневолення людини. Так, на його думку, і католицько-римське, і комуністично-московське поневолення є згубними для вільної людської думки і творчості: *«Католицтво й християнство взагалі створило було тисячелітню темряву Середньовіччя, а тепер московський більшовизм започаткував нове таке Середньовіччя. У такій атмосфері люди стають духовними рабами, що не можуть ставитися критично до церкви й партії»* [6, 124].

Як бачимо у творі, крім антирелігійного, чітко простежується й антибільшовицький заряд. Так, говорячи про систему сатиричного зображення в повісті «Сумна доля добродія Безорудька», необхідно відзначити різноманіття сатиричних прийомів, якими В. Чапленко послуговується у творі. Насамперед слід відзначити прийом сну, який дав змогу письменнику в гумористично-сатиричному ключі викласти аргументи на користь наукової теорії походження людини Чарльза Дарвіна, згідно якої нашим предком є людиноподібна мавпа. Яскравим прикладом цього є картина мавпячого суду над українським «побожним» книгарем Теофілем та його побратимом, карикатуристом Какою. Наукова обізнаність та власне художнє розуміння світу дали змогу В. Чапленку з особливою повнотою та послідовністю обґрунтувати свої погляди в контексті вищезгаданої сюжетної ситуації, сповненої легкого дотепу й насмішки. Для прикладу наводимо частину діалогу між мавпами й підсудними:

«– Скажіть як ви розмножуєтесь? – було перше питання. – На протязі всього року чи тільки сезонами. Ми, мавпи, на протязі всього року...

– Ну, як вам сказати? – промовив Теофіль (Боголюб) Передерій. – Мабуть, коли заманеться... отже, не сезонами... [...]

– Еге, коли нападе охота, – підтвердив несміливо й його побратим Кака, що мав аж двох синів, які теж малювали.

– Чи ви не всеїдні, як і ми (їмо не тільки садовину, а й хробаків тощо) та ще свині? – було друге питання.

– Та їмо всячину, а французи та німці ще й жабами ласують.

– А скільки років пересічно ви живете? Чи не 60-70, як і ми?

– Та мені ось уже 62, а є такі, що живуть і довше, – відповів Теофіль (Боголюб) Передерій.

– А мені 58, – мовив неголосно Кака...» [6, с. 103].

Зрозуміло, що все це лише наснилося Передерію, коли той навмисне залишився на ніч у музеї, щоб викрасти коштовний діамант під назвою «Зоря

Індії». Цей детективний компонент фабули лише підсилює комічний струмінь повісті. Зауважимо, що і вибір персонажа тут є досить символічним. Автор навмисне зобразив Теофіля в такій ситуації, щоб на прикладі нього розкрити справжню сутність багатьох, на перший погляд релігійних людей. Дійсно, з однієї сторони, Передерій справляє враження глибоко віруючої людини, однак його вчинки засвідчують зовсім інше. Так, викравши коштовність із нью-йоркського Музею натуральної історії, Теофіль (Боголюб) порушив восьму заповідь Бога: «Не кради». Цією заповіддю Господь-Бог забороняє крадіжку, тобто привласнення в будь-який спосіб того, що належить іншим. Тож, на прикладі образу Теофіля (Боголюба) Передерія автор показує, що значна частина «найщиріших» вірян ведуть невідповідний біблійним канонам спосіб життя.

В. Чапленко майстерно вплітає в структуру повісті й сатирико-гумористичні твори поетичного жанру, підсилюючи тим самим її гумористичний пафос. До прикладу наводимо сатиричного вірша письменника, ідейне спрямування якого полягає у викритті паразитичного способу життя частини церковного кліру:

*Був святий на світі Жила
І про душі вірних дбав –
Витягав з них усі жили,
Гроші з них зубами рвав.
Існував на тому ж світі
Також грішний Соломон,
Мав він право їсти й пити,
Як велить життя закон.
А як він пронюхав носом,
Що оті святі отці
Назбирали трохи грошей,
Наскладали в гаманці,
То задумав шахер-махер.
«Це чудово, далєбі!» –
Він подумав і без страху
Гроші ті ханнув собі... [6, с. 203].*

Попри те, що автор не конкретизує у творі жанрового означення цього вірша, є всі підстави вважати його епіграмою. За словами Н. Віннікової, для епіграми ХХ ст. характерна спокійна, розважлива форма, відповідна тим літературним тенденціям, які пропагувала офіційна ідеологія [1, с. 5].

Епіграми, що включені в структуру повісті «Сумна доля добродія Безорудька» мають яскраво виражене сатиричне спрямування й тематику, що

націлена «на випадок». Так, наведена епіграма створена відповідно до сюжетної ситуації повісті: український «жид» Сол Шворц дізнався про наміри отця Жили, ігумена собору св. Юра, придбати приміщення для української парафіяльної школи й запропонував йому оглянути чудовий будинок, що ніби був виставлений на продаж в районі недалеко від Йонкерсу. Для вирішення справи, запевнив Сол, потрібно декому «позолотити руки» на суму в двісті п'ятдесят тисяч доларів. Отець Жила всерйоз зацікавився цією пропозицією і після так званого огляду об'єкта продажу передав через Теофіля (Боголюба) Передерія в руки Сола Шворца двісті п'ятдесят тисяч. Проте виявилось, що будинок не продається, бо в ньому розташована військова школа.

Епіграма В. Чапленка гостріша й дошкульніша ніж інші твори цього жанру митців середини ХХ ст. Оскільки в ній згадуються прізвища й імена героїв повісті, ми відносимо її до типу епіграм, що стосуються конкретних осіб. Так, якщо «адресним» епіграмам загалом притаманний поблажливий і миролубний тон, то епіграми такого ж типу у В. Чапленка ущипливі, мають уїдливі характер. Як бачимо, автор дозволяє собі досить різко висловлюватися про деяких священнослужителів, зокрема про ігумена Жилу. У несподіваній кінцівці письменник розкриває приховану думку, що є кульмінаційним моментом:

*Ну а що ж віряни самі?
Що ж подумали вони?
Лиш ударили лобами
Презавзяті барани,
Та й взяли складати знову
Гроші на попів своїх...
Бо, бач, гріх сказати хоч слово
На своїх «отців святих» [6, с. 204].*

За словами В. Чапленка, події повісті, які лягли в основу цієї епіграми не є белетристичною вигадкою, а справжнім історичним фактом американської дійсності.

Таким чином, повість «Сумна доля добродія Безорудька» чи не єдиний твір в українській літературі, у якому так детально описане релігійне життя українців за межами батьківщини. Він відзначається критичністю ідейно-тематичної спрямованості й багатим арсеналом гумористично-сатиричних прийомів. У процесі моделювання образів еміграційного духовенства, В. Чапленко дещо критично відтворив тогочасну дійсність. Негативні прояви у свідомості, житті й діяльності як священнослужителів, так і «найщиріших» вірян він педалював і загострив, щоб у такий спосіб акцентувати на безвір'ї й

браку ідеалів у тогочасному еміграційному суспільстві. Викриваючи негативні явища з життя українців на чужині, В. Чапленко вдавався до творення гумористичних та сатиричних ситуацій, послуговуючись при цьому засобами комічного зображення: гумором, іронією, сатирою.

Прийоми комічного в повісті зосереджені всередині їх художньої системи, в усьому художньому ладі твору, у системі взаємозв'язків характерів, у цілому комплексі зображальних засобів мови, в експресивно-емоціональному забарвленні слова. Варто наголосити також на тому, що гумористично-сатирична складова художнього мислення В. Чапленка, попри її, у деяких випадках, надмірну гостроту, спрямована на вдосконалення людини, розвиток у неї критичного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віннікова Н. М. Українська літературна пародія та епіграма / Н.М. Віннікова // Література та культура Полісся [Текст] : Збірник наукових праць. Вип. 71. Регіональні проблеми розвитку літератури, історії та культури у загальноукраїнському контексті / Відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – С. 3-8.
2. Гончаренко А. Споминки / Агапій Гончаренко. – Едмонтон : Славута, 1965. – 20 с.
3. Качуровський І. Гумор української еміграції / Ігор Качуровський // Сучасність. – 1992. – № 10. – С. 152-162.
4. Руданський С. Повна збірка веселих віршів Степана Руданського / Степан Руданський – Джерсі Сіті : «З друкарні «Свободи», 1915. – 282 с.
5. Самійленко В. І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади / Володимир Самійленко. – К. : Наукова думка, 1990. – 608 с.
6. Чапленко В. Сумна доля добродія Безорудька: Повість / Василь Чапленко – Нью-Йорк, 1975.– 244 с.

Стаття посвячена дослідженню своєобразності юмора и сатиры в повесті В. Чапленка «Печальная судьба господина Безорудька». Вниманию акцентовано на роли средств комического изображения – юмора, сатиры и иронии – в моделировании образов и в создании юмористических ситуаций в произведении.

Ключевые слова: сатирические жанры, сатирическая повесть, юмор, сатира, ирония, эпиграмма.

This article deals with the analysis of peculiarities of humor and satire in V. Chaplenko's story «A Sad Fate of Mr. Bezorudko». The attention is concentrated on disclosing the role of comical means of representation – humor, satire and irony – in modeling the images and in creating comical situations in the work.

Keywords: satirical genres, satirical novel, humor, satire, irony, epigram.